

A harapófogó érintése

Kocsmákban aránylag ritka versek, versrészek művészi megjelenítése a falon, még Magyarországon is. Lehetünk (vagyunk is) irodalmi nagyhatalom: világhatalmi helyzetünk legföljebb csak ha költői magánbűnök és köréje font közerkölcsök, életműszeletek, különös, feltűnő cselekvések, csiklandós kalandok és egyéb, ízlelgetni való privátim „érdekességek” az átlagosnál tán intenzívebb fogyasztását jelenti, többet aligha. A költészet vaskosan hétköznapi megjelenése, gyanítom, mostanság már azt a formát sem éri el, amelyet Déry Tibor az *Ítélet nincs*ben még oly szuggesztív plaszticitással tárt elének Tóth Árpád megidézésével, amint a hajnali napsugárban az ablakban hálóingben, csillogó szemüveggel, lángholón papírja fölé hajoló, egymás alá lázasan verssorokat rovó férfiút látja, s számára „máig is ez a kézírata fölé dőlt, melankolikus sugárzó, karcsú ifjú jelképezi a költészetet”.

Szép kép. Kár, hogy oly távoli, mint Juhász Gyulánál az ég.

Valahányszor – hej, de régen volt, istenem – a Török utcai Pincecsárda lépcsőin lebotorkálva ahhoz az asztalhoz telepedtem, amely fölött a falon – kicsit Zoltánfy Istvánnak, a tragikusan korán elhunyt nagy szegedi festőnek a Szeged étterem sörözőbokszaiban egykoron látható, sajátos, fakeretben pompázó örök-egy kiállításához hasonló kivitelben – elém villant a négy sor: „borrá ha szentül az Ige; / testet, szellemet átítat, / lelkem Istennel összeforr, hozzá emel az áhítat”: mindig enyhe megilletődöttség suhant át rajtam, sokáig nem is tudtam, igazából miért. Nem, nem a szerző Döbrentei Kornélnak szólt, jócskán túl voltunk már akkor minden efféle kezdeti fázison, még csak gátlásos személyiséggel sem magyarázhattam – alighanem a költészet sajátos tacepao-megjelenése előtt tisztelgettem titkon, legbelül, hosszú-hosszú évtizedekkel Déry Tóth Árpádja után. Meglehet, ennyi maradt melankolikus sugárzásból, hajnali sugárkoszorúból, régi magyar világból. Emma asszony város-

szerte legendás káposztás paszulya ott a Margit híd budai hídfője közelében, Kornél törzsasztala a Török utcában, gazdájával a Hitel szerkesztőségéből vagy délutáni focizásból érkezve, többnyire egészen fiatalos ruganyosan, forradalmas szigorral és – gyakran – különlegesen jóízű röhgésekkel.

Hogy a költők minden ellenkező látszattal szemben sohasem naivak: az evidenciára, gyanúsán közhelyközeli tartalma dacára, akkor jöttem rá igazán, midőn nemrégiben a spájzban a kezembe került a harapófogó. Édesapám néhány megörökölt szerszáma – kalapács, reszelő, lapos- és kombinált fogó, kis fűrész – közül egyik sem büszkélkedhet a manuális érzékéről nem túlzottan ismert bölcsész általi gyakori, rendeltetésszerű használatával, az ominózus szerszám is teljesen véletlenül, esetlegesen, mondhatni, ötletszerűen akadt a kezembe (ha jól emlékszem, valamilyen gyógyszert kerestem) – és hogy rögvest a költészetet és Döbrenteit asszociáltatta velem, arról persze hogy egy könyv tehet. Amelynek címe, *A harapófogó öblében*, először némi idegenkedést váltott ki belőlem, végtére is öble a tenger- vagy a tópartnak van igazából, a harapófogónak meg szára, az jellemző rá valójában, a két szára, amely összezár – „harap” –, így fog, így ragad, csíp meg, kap el, harapva. Aki vagy ami harapófogóba kerül... hajaj. Azután néztem a kötet borítóját („borítógrafika: Petrás Mária”), amely egy harapófogó két, egymás felé hajló szára által formált öböl vizében hanyódo vitorlást mutat, árbócán az ősi koronás magyar címerrel. Ezt szorítanak, harapnak össze a harapófogó fenyegetően közelítő szárai. A hajó vitorlája viszont erőteljesen duzzad a szélben – csakhogy a tiszta szimbolika mögött némi (sajna, helytálló) sejtetéssel ott körvonalazódik a jól észrevehető felismerés: hogy az összeropantásra készülő két kar legalább még egyszer akkora, mint a címeres zászlóval a hullámok hátán hanykolódó lélekvesztő. Szóval optimisztikus

sugallatról nem nagyon lehet szó. Legföljebb csak igen-igen módjával. Itt aztán hát tényleg nem lehet beszélni semmiféle költői naivitásról. Ez, csakis és kizárólag ez a helyzet, úgy, ahogy van. Fehéren-feketén. Zordonan, akár a legkedvesebb, Istennek üzenő Döbrentei-sorom: „Válaszolj, mielőtt felérek! Vagy gyere le!” Rádásul – vélhetően kevesen tudják – a kötet címet egy 2010-ben született (e kollekcióban nem szereplő) mű inspirálhatta: *A harapófogó öblében* című vers nem egyéb, mint „*Önmegvallás Petrás Máriának*” – hömpölygő, igazi Döbrentei-stílusban fogant feltárulkozáskíséret a Társnak –, s a feleségnek tett vallomás az elemi minőségi kritérium – az eredetiség – követelményeinek maximálisan megfelelvén, kimondja: „begyűjthetetlen víziók elnyűtt, gabonás zsákja vagyok”, ám akinek „oldalán a piros-fehér-zöld lampasz csak azért sincs fakulóban”. Számvetésnek, de kiindulópontnak sem akármilyen.

Több mint fél évszázad, az 1967 és 2018 közötti ötvenegy esztendő válogatott versei. A szintézis igénye éppoly nyilvánvaló, mint egyik legkiválóbb irodalomtörténészünk, Szakolczay Lajos professzionista szerkesztéséből adódóan a korábbi verseskötetek címeit viselő, hét ciklusba rendezett kollekció nagyszabású, kifejezetten reprezentatív jellege. Engedtetessék meg e sorok írójának, hogy szinte ötletszerűen, a személyes versélmények, a régebbi és az újabb költészet-hatások számbavételénél kronologikusan bár, de önhatalmúlag kövesse az élmények és a képzet-társítások fegyelmezett elemzést kívánó, ugyanakkor szubjektív kalandozásokra is intő szellem-ujjainak fegyelmezett jelzéseit.

Döbrentei második, *Szökőév* című kötetében – s a válogatott versek második ciklusában – található a *Tél* című, kifejezetten „korainak” mondható (a hetvenes évek elején keletkezett) vers. Amikor 2005 tavaszán a Duna Televízióval portréfilmet forgathattam Kornélról, ez a vers is az elhangzók közé válogatott – és bár jó néhányszor hallottam, egyszer sem tudtam borzongás nélkül megállni. Valami varázslatos, könnyed szépség szövi át: ha van a Döbrentei-univerzumban szinte csak úgy mellékesen „megbúvó” költemény, amely egyetlen rövidke – alig 19 soros – üzenettel borzongatóan-megragadóan különleges hangulatokat, szuggesztív aurát-atmoszférát és

ugyanakkor a teljességigény meggyőző erejét képes sugallni – hát a Tél az.

„Jézus áttűz a nyárból, és megérnek a fölszított mécsesek a bőrünk alatt.

Világgá mentünk anyánkból, fejünkön hetykemód a Nap, rembrandti piros satyak. Ormótlan kiskorú kezünkkel tengert írunk a porba, míg elrohad a nagy cet agyunkban. Íme, pompánk a rögben: csuklónk alól égbe pazaroljuk a szökőkutakat. A Hold ezüst üllőin feketén szikrázik a gyász, és hallgat hazánk, szívében az idő sötét szigetével. Testünk elkékülő bárkáiba zuhog a homok, a homok, keserves anyafölddé zuhog.

Jézus meg áttűz a nyárból – a hősnek is testszaga van!

Vérünk illatából gyöngéd havazást szőnek az angyalok és a szívünkig lassan fölúszik a hatyú tél.”

A Döbrentei-versekről, így vagy amúgy, megint el lehet mondani – ha így félszázadra „egybemarkolva” látjuk őket, különösen –, hogy sodrásuk, lendületük, hatalmas dinamikájuk van, hogy még a képileg erőtlenebbnek tűnő darabok is roppant intenzíven áradó eszmei-gondolati töltettel felszereltek, ama bizonyos extenzív és intenzív totalitás páratlan egységben burjánzik bennük, magyarul: a teljesség érzékeltetésére irányuló költői szándék és a megvalósulás mindig igen tudatos és erőteljes alakban áll előttünk. Tágasak ezek a versek, mint a katedrálisok – Szakolczay Lajos „mindenség-parafázisoknak” nevezte őket –, és különösen érvényes ez a történelmi idő rendkívülisége által meghatározott néhány költeményre. Amelyek, úgy vélem, még a haza, a történelmi sors és a költői én kölcsönösen és hangsúlyosan kifejezett szoros összefüggésrendszerén is túlmutatnak. Ilyen az 1987–88-cal kezdődő történelmi korszakváltást közvetlenül megelőző, illetve az abban és a nem sokkal azután született művek közül a *Halottak napi vers*, az *Elvégeztetett* és a – méltán – leg híresebb-legismertebb Döbrentei-opus, az *Át-pingált március*. („Uramisten, mennyi csapodár kokárda...”) Utóbbi kimondottan emblemikus

darabbá vált: 1989. március 15-ének, „az első szabad március 15-ének” több mint szokatlan, kíméletlen-vasmarkú elénk préselésévé. Az ellopott, enyhén szólva felemás rendszerváltozás, a Bíró Zoltán-i „elhervadt forradalom” alapversévé. A Halottak napi vers szakasznyitóként ismétlődő refrénmondata – „Nem üszkösödő vád van /a gyertyalobogásban” – és a Tökés László történelmi tettét méltató Elvégeztetett kezdő mondata – „Elvégeztetett, ki kellett mondani” – lassacskán nemzeti sorsköltészetünk olyan kulcsidézetivé válnak, mint az „él magyar, áll Buda még”, a „mi mindig mindenről elkésünk” vagy akár az „elegendő harc, hogy a múltat be kell vallani”. Aki ilyen hévvel és empátiával képes a magyar sorsgondokat lírájába emelni, természetes, hogy a legnagyobb megrázkódtatásokat és a legnagyobb, bennünket sújtó történelmi hazugságokat éppúgy emlékezetes alkotásokba sűrítve tükrözi, mint legnagyobbjaink gyakran tragikus, felkavaró találkozásait a mindenkori történelmi végzettel. Ha úgy tetszik, a többé-kevésbé folyamatos működésben levő harapófogóval. A költőnek, úgy lehet, nincs is más dolga, mint meg-megérinteni ezt a harapófogót, miközben tekintetét nem veszi le ama hánykolódó vitorlásról... (Maglehet, ennyi az a bizonyos „művészi felelősségvállalás” lényege itt Hunniában.) A szovjet hódoltság genezisének döbbenetes emléket állító, Apor Vilmos püspök meggyilkolásában a szovjet gyarmatosítás, a bolsevik módszertan alapvetését koncentráltan megragadó, máig szégyenletesen kevésbé ismert *A felszabadítás szomorúsága* mellett a nagy alkotó magányos világba vetettségének és a magyar történelem kegyetlenségének drámai összefonódását felmutató *Madách lerúgja csizmáit* ugyanezt „a harapófogó-effektust” példázza. Apor Vilmos mártíriumát 1945-nek az idők végezetéig baljós évszámára vetítve magyar kozmoszmagasságokba emeli a refrénként vissza-visszatérő két sor: „Két tarkólövés közt a szünet jótetté fokozott / Húsvét ünnepén benyomultak Győrbe az oroszok.” Ami pedig e versek – a gyűjtemény által fölerősített – lehetséges hatásait illeti: elem villan a több mint tucatnyi esz-

tendővel ezelőtti jelenet apai őseim városából, a délvidéki Magyarokanizsáról, ahol a hagyományos író tábor vendégei a városházán mutatkoztak be a nagyközönségnek. Döbrentei Kornél mellettem ült, Hornyik Miklós és a helyi önkormányzat szemrevaló, régóta ismert, derék képviselő hölgye, Müller Éva társaságában. És – talán a polgármesteri fogadás, no meg talán az úti és egyéb fáradalmak miatt – szendergésszerű bágyadtságából szinte csak akkor riadt fel, midőn a pulpitusra szólították, hogy a sorban ő következőként művét prezentálja a nagyjérdeműnek. Kornél felballagott, és felolvasta nemrégiben írott, *Magyaroknak való* című Balassi-versét. Nem túlzás: a kard is megállt a levegőben. (Balassi legendás, díjalapító kardja.) A hatás dermesztő volt; a döbent, megrendült csönd menedéket adó felhőként borította be a dísztermet. Miután elmennydörögte, hogy: „Válaszolj, mielőtt felérek! Vagy gyere le!” – a költő, mint aki jól végezte dolgát (tudván, hogy valóban így is volt), leoldalgott a lépcsőkön közénk, és már szendergett is tovább, csöndesen, megbékélt lélekkel.

Fenti történetet, higgyék el, nem lehet kitalálni. A Döbrentei-költészet legbelső, mondhatni, abszolúte immanens lényegét kifejező harapófogó-effektus (pontosabban: a hazája alaphelyzetével azonosuló nemzeti-közéleti költő koncentrált világképe) mutatkozott meg itt, a maga esendő fenségében. És amint elérünk a közelmúltig, midőn valamikor a kilencvenes évek végén fölteszi a 2010-ig leginkább öröknek tűnő magyar kérdést: „Fiúk, hová tűnt a virtus, hol lakik, / meddig hátrálunk még, a méhfalig?” (*Hová tűnt a vitézség, fiúk?*) – beleütközünk az összegzés kétféle irányból érkező, harapófogóhoz hasonló, csak éppen ellenkező előjelű szárpárjához: a vívódó hit és a méltósággal vállalt, rendíthetetlen küldetésstudat metszéspontjához. Ezért loboghat megbízható büszkeséggel az ősi magyar címer a hányódó hajó árbócán, és ezért nincs fakulóban a piros-fehér-zöld lampasz a tábornok oldalán. Csak azért sincs. (*Döbrentei Kornél: A harapófogó öblében – Válogatott versek. 1967–2018. Püski, Budapest, 2018*)